

DOGMATYZM (gr. δόγμα [dogma] — opinia, doktryna, nauka, dekret) — w znaczeniu filozoficznym pogląd funkcjonujący w teorii poznania (epistemologii), wg którego prawda istnieje i jest poznawalna, a dokładniej: poznawalna jest prawdziwość poznania lub poznawalne jest ogólne kryterium (sprawdzian) jego prawdziwości; potocznie: postawa świadomie ignorująca naturalne doświadczenie i racjonalną argumentację, zaprzeczenie tzw. zdrowego rozsądku; przekonanie oparte na trwałych (niezmiennych) zasadach poznawczych, moralnych i religijnych, obojętne na „ducha czasu” (modę), presję uwarunkowań społecznych i zewnętrznych okoliczności życiowych.

Oba potoczne rozumienia d. są przeciwstawne, lecz na ogół nieodróżniane od siebie — co jest przyczyną bałaganu pojęciowo-myślowego. Rozumienia te implikują filozoficzny spór dotyczący problemu istnienia i poznawalności prawdy; d. jest jednym ze stanowisk w tym sporze.

D. jest wyrazem realizmu filozoficznego głoszącego, że świat istnieje realnie, czyli niezależnie od ludzkiego poznania, i jest poznawalny. D. jest przeciwieństwem sceptycyzmu i agnostycyzmu; sceptycyzm (gr. σκέψις [skepsis] — wątpliwość) nie wyklucza istnienia prawdy, ale utrzymuje, że problem poznawalności prawdy jest racjonalnie nierozstrzygalny, że należy on do sfery indywidualnych przekonań (wierzeń) i pozapoznawalnych (praktycznych, moralnych) postulatów; agnostycyzm (gr. ἄγνωστος [ágnostos] — niepoznawalny) zasadniczo odrzuca istnienie prawdy, a w konsekwencji neguje istnienie metody, która pozwoliłaby wykazać istnienie poznania prawdziwego. Oba stanowiska są wyrazem filozoficznego idealizmu oraz teoriopoznawczego irracjonalizmu: ich zwolennicy podważają możliwości rozumu i racjonalność poznania.

Tezy i argumenty sceptycyzmu i agnostycyzmu są skażone błędem wewnętrznej sprzeczności, są więc bezsensowne (nieracjonalne) i prowadzą do negacji własnego istnienia (np. zdania „Prawda nie istnieje” i „Prawda jest niepoznawalna” coś stwierdzają prawdziwie i jednocześnie negują to, co stwierdzają, z czego wynika ich nieistnienie; jeśli bowiem prawda nie istnieje, lub jeśli prawda jest niepoznawalna, to w konsekwencji nie istnieje żadne zdanie, w którym można by cokolwiek stwierdzić lub czemukolwiek zaprzeczyć); inną konsekwencją sceptycyzmu i agnostycyzmu jest relatywizm głoszący względność sądu w kwestii prawdy: prawda jest zmienna, stopniowalna i uzależniona od tego, kto i w jakich okolicznościach coś głosi; zwolennik relatywizmu stwierdza bezwzględnie (absolutnie), że wszelka prawda jest względna, a więc głosząc coś, zarazem przeczy samemu sobie; wynika z tego, że irracjonalizm jest kryptoracjonalizmem, a relatywizm — kryptoabsolutyzmem; analogicznie sceptycyzm i agnostycyzm są dogmatami à rebours; są dogmatyzmami w sensie potocznym, jako stanowiska świadomie ignorujące autorytet naturalny, zdroworozsądkowe doświadczenie i nierespektujące koniecznego wymogu dyskursu, jakim jest niesprzeczność wypowiedzi; są więc niedorzeczne i nieracjonalne, są dewiacjami umysłowymi, rezultatem błędów poznawczych; przyczyna ich tkwi ostatecznie w czynnikach natury psychicznej (osobowościowej). Bezkrytyczne czy motywowane psychologicznie uznanie sceptycyzmu i agnostycyzmu prowadzi do negatywnej oceny d. jako postawy życiowej opartej na prawdzie, odrzucającej irracjonalizm i relatywizm prawdy i dobra.

Sceptycyzm i agnostycyzm, obok irracjonalizmu i relatywizmu, stanowią fundament ideowy modnego pod koniec XX w. postmodernizmu, jego ideologii

„anty” (antyszuka, antyesencjalizm) i lansowanej w filozofii i humanistyce metody dekonstrukcji (dekonstrukcjonizm).

D. rozumiany potocznie (jako stanowisko ignorujące naturalne doświadczenie i racjonalną argumentację) jest przypisywany często teologii katolickiej; miałby on polegać na przyjmowaniu twierdzeń (dogmat) „na wiarę”, bez udziału rozumu, z wykluczeniem racjonalnych dociekań nad ich sensem (fideizm). Ten błędny pogląd, sięgający korzeniami ideologii ateizmu, nie uwzględnia, że teologia katolicka jest nauką, która wyjaśnia objawienie biblijne (ustala depozyt wiary) i wyznacza kult religijny, słowo „dogmat” (i jego derywaty, m.in. dogmatyzm) oznacza natomiast: prawdę wiary, sprzeciw Urzędu Nauczycielskiego Kościoła w przypadku, kiedy interpretacja teologiczna prowadzi do negacji objawienia chrześcijańskiego (np. nawiązująca do marksizmu teologia wyzwolenia posługiwała się obrazem Chrystusa z karabinem jako symbolem krwawej rewolucji społecznej, mającej wyzwolić od zła społecznego, co jest sprzeczne z nauką Chrystusa: bezwzględnym nakazem miłości bliźniego, oraz Jego własnym świadectwem — męczeńską śmiercią); dla teologii są to dogmaty, czyli prawdy wiary stanowiące fundament objawienia chrześcijańskiego, a jej dogmatyzm polega na odrzucaniu błędnych interpretacji prowadzących do negacji tego objawienia.

Bibliografia: Krąpiec Dz II; A. B. Stępień, *Teoria poznania. Zarys kursu uniwersyteckiego*, Lb 1971; B. Pylak, *Dogmat*, EK IV 6–10; M. A. Krąpiec, *Filozofia w teologii*, Lb 1998.

Henryk Kiereś